

ایران و چشم انداز تحولات ژئوپلیتیکی منطقه آ. سه. آن و
شبه قاره هند

نویسنده

قاسم عباسیان فرد

www.ketab.ir

عباسیان فرد، قاسم، ۱۳۵۹ -	سرشناسه
ایران و چشم انداز تحولات ژئوپلیتیکی منطقه آ. سه. آن و شبه قاره هند/ نویسنده قاسم عباسیان فرد.	عنوان و نام پدیدآور
کرج: موسسه نشر سیمرغ آسمان آذرگان، ۱۴۰۰.	مشخصات نشر
۳۴۷ص: جدول، نقشه (رنگی).	مشخصات ظاهری
5-366-282-622-978: ۷۵۰۰۰۰ ریال	شابک
قیما	وضعیت فهرست نویسی
کتابنامه: ص. [۳۳۱] - ۳۴۷.	یادداشت
اتحادیه ملل جنوب شرق آسیا (آ. سه. آن) -- روابط خارجی -- ایران	موضوع
Association of South East Asian Nations (ASEAN) -- Foreign relations -- Iran	موضوع
ایران -- روابط خارجی -- اتحادیه ملل جنوب شرق آسیا (آ. سه. آن)	موضوع
Iran -- Foreign relations -- Association of South East Asian Nations (ASEAN)	موضوع
ایران -- روابط خارجی -- هند	موضوع
Iran -- Foreign relations -- India	موضوع
هند -- روابط خارجی -- ایران	موضوع
India -- Foreign relations -- Iran	موضوع
HC۴۴۱	رده بندی کنگره
۲۲۷/۵۹۰۵۵	رده بندی دیویی
۸۴۴۴۱۲۳	شماره کتابشناسی ملی

ایران و چشم انداز تحولات ژئوپلیتیکی منطقه آ. سه. آن و شبه قاره هند

نویسنده: قاسم عباسیان فرد

موسسه نشر سیمرغ آسمان آذرگان

نوبت چاپ اول: ۱۴۰۰

چاپ و لیتوگرافی: چاپ قیما

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۷۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۵-۳۶۶-۲۸۲-۲۲۲-۶۷۸

آدرس: کرج، جاده ملارد، گلستان ۴۳، ساختمان دیبا، واحد ۲۹- کد پستی: ۳۱۶۶۹۳۶۸۶۹

فهرست

مقدمه.....	۹
فصل اول: مفاهیم و ابعاد ژئوپلیتیکی موثر در نقش آفرینی کشورها و ظهور قدرت های جدید.....	۱۷
۱-۱- مفهوم ژئوپلیتیک.....	۱۷
۱-۲- پیشینه و سیر تحول در مفاهیم ژئوپلیتیک.....	۱۸
۱-۲-۱- دوره تولد و تکوین ژئوپلیتیک (اواخر قرن نوزدهم تا پایان جنگ دوم جهانی).....	۱۸
۱-۲-۲- دوره افول و زوال ژئوپلیتیک (پایان جنگ جهانی دوم تا اواسط دهه ۱۹۷۰ میلادی): ..	۲۱
۱-۲-۳- دوره احیاء ژئوپلیتیک (اواخر دهه ۱۹۷۰ میلادی به بعد):	۲۲
۱-۲-۴- عوامل و مولفه های موثر بر ژئوپلیتیک.....	۲۵
۱-۳-۲- فضا و تقسیمات آن.....	۲۹
۱-۳-۳- وسعت خاک.....	۲۹
۱-۴-۳- هندسه زمین (توپوگرافی).....	۳۰
۱-۳-۵- شکل کشور.....	۳۲
۲-۳-۲- نظریه های ژئوپلیتیکی.....	۳۶
۲-۴-۲- مفاهیم اساسی در ژئوپلیتیک.....	۵۴
۵-۲-۲- گرایش های ژئوپلیتیک.....	۵۶
فصل دوم: منطقه شمال اقیانوس هند و زیرسیستم های ژئوپلیتیکی منطقه.....	۶۳
۱-۲- مفهوم منطقه شمال اقیانوس هند.....	۶۳
۳-۱-۲- مفهوم منطقه.....	۶۳
۳-۱-۲- مفهوم اقیانوس.....	۶۶
۶-۲-۲- شمال اقیانوس هند.....	۶۶
فصل سوم: ساختار شکلی و فرآیندی سیاستگذاری و چشم انداز کشور جمهوری اسلامی ایران.....	۷۷
۱-۳- مفهوم سیاست گذاری.....	۷۷
۲-۳- مفهوم کشور و نظام سیاسی.....	۷۸
۳-۳- سیاست گذاری.....	۷۹
۴-۳- نقش سیاست گذاری.....	۸۰
۵-۳- فرآیند سیاسی و سیاست گذاری.....	۸۰
۶-۳- تحلیل و فرآیند سیاست گذاری.....	۸۱

۷-۳-جهانی‌شدن و سیاستگذاری: مؤلفه‌های بین‌المللی.....	۸۱
۸-۳-رهیافت‌های چرخه سیاستگذاری.....	۸۲
۹-۳-ملاحظات اساسی در تدوین سیاست‌گذاری‌ها:.....	۸۳
۱۰-۳-اصول سیاست خارجی و نقش آن در تدوین سیاست‌گذاری.....	۸۴
۱۱-۳-اهمیت سیاست خارجی از نظر تاریخی.....	۸۶
۱۲-۳-عوامل تعیین‌کننده سیاست‌گذاری و استراتژی.....	۸۷
۱۳-۳-سیاست خارجی و ژئوپلیتیک.....	۹۰
۱۴-۳-تکنیک‌ها و ابزارهای سیاست خارجی.....	۹۱
دیپلماسی و انواع مختلف آن.....	۹۱
۱۵-۳-عوامل مؤثر بر سیاست خارجی.....	۹۴
۱۶-۳-عوامل ژئوپلیتیک مؤثر بر سیاست خارجی ایران.....	۹۶
۱۷-۳-ضرورت‌های سیاست خارجی ایران.....	۹۹
فصل چهارم: وضعیت ژئوپلیتیکی ایران و کشورهای آ.سه آن و شبه قاره هند.....	۱۰۳
۴-۱-مقدمه.....	۱۰۳
۴-۱-۱-عوامل ژئوپلیتیکی کشور جمهوری اسلامی ایران.....	۱۰۴
۴-۱-۲-عوامل ژئوپلیتیکی کشور هند.....	۱۴۲
۴-۱-۳-عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان.....	۱۶۷
۴-۱-۴-عوامل ژئوپلیتیکی کشور بنگلادش.....	۱۹۳
۴-۱-۵-عوامل ژئوپلیتیکی کشور میانمار(برمه سابق).....	۲۰۸
۴-۱-۶-عوامل ژئوپلیتیکی کشور مالزی.....	۲۲۸
۴-۱-۷-عوامل ژئوپلیتیکی کشور اندونزی.....	۲۴۸
فصل پنجم: تاثیر نقش مولفه های ژئوپلیتیکی در روابط ایران با منطقه آ.سه آن و شبه قاره هند.....	۲۶۷
۵-۱-تأثیر نقش ژئوپلیتیکی دریای عمان بر ایران.....	۲۶۷
۵-۲-وضعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی تنگه ها و جزایر حوزه شمال اقیانوس هند.....	۲۶۸
۵-۳-ویژگی‌های کمی و کیفی جمعیت کشور ایران با کشورهای منطقه آ.سه آن و شبه قاره هند.....	۲۷۲
۵-۴-ویژگی‌های ترکیب ادیان و مذاهب کشور ایران با کشورهای منطقه آ.سه آن و شبه قاره هند.....	۲۷۵
۵-۵-میزان ذخایر انرژی کشور ایران با کشورهای منطقه آ.سه آن و شبه قاره هند.....	۲۷۶
۵-۶-اکلیت‌های قومی - مذهبی متجانس و نامتجانس.....	۲۸۰
۵-۷-اختلافات مرزی و ادعاهای ارضی.....	۲۸۲
۵-۸- قاچاق کالا و مواد مخدر.....	۲۸۴
۵-۹-توان کمی و کیفی نیروهای مسلح.....	۲۸۵

مقدمه

منطقه اقیانوس هند متشکل از ۳۵ کشور ساحلی، ۱۸ کشور محصور به خشکی و حدود ۲۴ ناحیه جزیره‌ای است که روی هم رفته، دورنمایی از فرهنگ‌های مختلف، میراث فرهنگی، ایدئولوژی‌ها و اعتقادات متنوعی را در خود جای داده است (Medcalf, 2013).

اقیانوس هند و کشورهای ساحلی آن، اهمیت قابل ملاحظه و رو به رشدی پیدا نموده‌اند و دو قدرت هسته‌ای مانند هند و پاکستان در این حوزه قرار دارند. کناره‌های اقیانوس هند، دقیقاً در منطقه حساس یعنی در محل تلاقی محورهای بزرگ ارتباط زمینی، که خاور دور را به آفریقا، اروپا و هند متصل می‌سازد قرار دارد. در طول تاریخ همواره سطح بالایی از درگیری‌های داخلی و بین‌المللی در این حوزه ژئوپلیتیکی رخ داده است و محل کلیدی حضور دزدان دریایی بین‌المللی بوده است (ثقفی عامری، ناصی، ۱۳۹۱: ۱۴۱).

با توجه به گستردگی منطقه شمال اقیانوس هند و حوزه اثرگذار ایران در این منطقه، لازم است که در تدوین سیاست‌گذاری‌های جمهوری اسلامی ایران، عوامل تأثیرگذار ژئوپلیتیک کشورهای چون پاکستان، هند، بنگلادش، برمه، مالزی و اندونزی را لحاظ نمود. با این حال، عوامل تأثیرگذار حوزه ژئوپلیتیک شمال اقیانوس هند، فراتر از عوامل ژئوپلیتیکی کشورهای مذکور در نظر گرفته خواهد شد زیرا عوامل ژئوپلیتیکی در قلمرو مکانی را فقط کشورهای واقع شده در حوزه شمال اقیانوس هند به وجود نمی‌آورند، بلکه علاوه بر عوامل ژئوپلیتیکی کشورهای مذکور، عوامل ژئوپلیتیکی کشورهای فرامنطقه‌ای و سایر بازیگران این حوزه، در تدوین سیاست‌گذاری‌های جمهوری اسلامی ایران، مهم و تأثیرگذار خواهند بود. با تبیین ژئوپلیتیکی حوزه شمال اقیانوس هند، مشخص می‌گردد که کشور جمهوری اسلامی ایران نیز در این حوزه از جایگاه ویژه و ممتازی برخوردار بوده و می‌تواند نقش اثرگذاری داشته باشد.

طبق سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴، دست یافتن جمهوری اسلامی ایران به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه‌ای با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقای نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل از

اهداف این برنامه است. بر این اساس، در راستای تحقق چشم انداز کشور و مواد مصرحه در قانون اساسی، کشور جمهوری اسلامی ایران بایستی تحول عظیمی را در تدوین داکترین و سیاست گذاری های خود در دستگاه دیپلماسی کشور به عنوان متولی امر در حوزه سیاست خارجی در راستای دستیابی به یک تعامل سازنده در روابط بین الملل برنامه ریزی نموده و در این راستا، جمهوری اسلامی ایران با انجام تحقیقات گسترده در زمینه تعامل سازنده و ارتقاء توان دیپلماسی کشور به صورت مستقیم و غیرمستقیم نقشی فعال و مؤثر داشته باشد. بر اساس سند چشم انداز، موارد زیر بایستی در دستور کار سیاستگذاران جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد:

مفهوم منطقه بلکه منطقه گرایی، پدیده ای که در طول یک دهه گذشته روندهای حاکم بر وضعیت جهانی را تحت تأثیر قرار داده و حتی به الگویی برای تحلیل مسائل جهانی و بین المللی تبدیل گردیده، امروزه، مورد توجه قرار گرفته است. لذا جمهوری اسلامی ایران قادر است از طریق فرایند منطقه گرایی (اجرای طرح های اقتصادی کلان منطقه ای، گسترش تجارت درون منطقه ای، تقویت بنیادهای فنی، ارتباطی و اقتصادی منطقه ای و سیاست های یکسان در قبال مسائل بین المللی) ورود به جهانی بزرگ تر را به محک تجربه و آزمایش بگذارد.

بنابراین تفکر منطقه گرایی شیوه ای برای ساختار جهانی شدن از طرف کشورهای در حال توسعه بوده و می تواند فرصت مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران در این دوره باشد. در این راستا کشور ایران، منطقه وسیع آسیای جنوب و جنوب شرقی را در چشم انداز خود در افق ۱۴۰۴ مطرح می کند، منطقه ای به عنوان منطقه ژئواستراتژیک، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک (نفت، گاز و به طور کلی انرژی، بازار و تجارت، خطوط مواصلات بین المللی و احیای جاده ابریشم) و ژئوکالچر (منطقه فرهنگی) مطرح است. این حوزه شاید تنها منطقه ای است که تمام شاخص های مربوط به تبدیل شدن ایران به یک قدرت منطقه ای را در یک سبد دارد. در هر حال چنانچه جمهوری اسلامی ایران بخواهد اهداف سیاست منطقه ای و سیاست خارجی خود را محقق سازد و تبدیل به هژمون منطقه شود بایستی ملاحظات زیر را در نظر داشته و برای تحقق آن برنامه ریزی مستمر، هماهنگ و منسجم داشته باشد:

با توجه به تغییرات موجود در نظام بین الملل، ایران باید با بازتعریف سیاسی، نقش و جایگاه منطقه ای و بین المللی خود در سطح منطقه را تعریف کرده، ارتقاء ببخشد. بدون شک حفظ و ارتقای چنین جایگاهی، تنها با ارائه هدفی جدید و واگذاری به پارادایم جدید، یعنی دسترسی به یک قدرت منطقه ای امکان پذیر است. تبدیل شدن ایران به یک هژمون منطقه ای البته نه به صورت مکانیکی و فیزیکی و یا صرفاً ایدئولوژیکی، بلکه به صورتی که بتوان از

قدرت‌های رقیب در منطقه چون هند، پاکستان جلوتر رود و تبدیل به لنگر منطقه شود، نیاز به برنامه‌ریزی جامع و کامل دارد. بر این اساس، جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان بزرگ‌ترین کشور منطقه خلیج فارس بایستی مسئولیت بیشتری در قبال ثبات و امنیت منطقه داشته باشد. از این رو، لازم است سیاست‌های تعاملی ایران با کشورهای حوزه شمال اقیانوس هند، برقراری روابط دوجانبه و چندجانبه متناسب با چالش‌های جدید بین‌المللی از جمله تروریسم، جهانی‌شدن، نفت، موافقت‌نامه گات و غیره در راستای منافع ملی و منطقه‌ای باشد.

برای تحقق تدریجی سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴، جمهوری اسلامی ایران بایستی تمامی زیرسیستم‌های موجود در منطقه را به‌درستی شناسایی کند و آنگاه تصمیم بگیرد با کدام یک از زیر منطقه‌هایی چون هند، پاکستان، مالزی، اندونزی، بنگلادش، میانمار و... حسب اولویت‌بندی مشخص، ائتلاف امنیتی، سیاسی یا اقتصادی برقرار سازد. البته نظر به این‌که جمهوری اسلامی ایران شاید نتواند به‌صورت موضوعی چون سیاسی - اقتصادی و غیره با همه این کشورها، در آن واحد ائتلاف نماید، بلکه طبعاً بایستی بلوک‌بندی‌های موجود در سطح منطقه‌ای را مدنظر قرار دهد. لذا شناخت‌شناسی و تعیین منافع‌گرایی، برای انتخاب اولویت‌ها مهم جلوه خواهد کرد. این شناخت‌شناسی و تعیین منافع باید با محاسبه دقیق چگونگی مواجهه با حضور کشورهای قدرتمند و برتر در منطقه صورت گیرد.

جمهوری اسلامی ایران علاوه بر پیشرفت اقتصادی، برای حفظ و ارتقاء جایگاه ویژه خود در منطقه، لازم است به تولید قدرت برای بقا و ارتقای موقعیت ساختاری خود، از طریق الگوهای مبتنی بر خودیاری و خوداتکایی و نیز ائتلاف‌سازی بپردازد. لذا لازم است ائتلاف‌سازی و ایجاد اعتماد که همان حداکثرسازی همکاری با سایر بازیگران در منطقه است را به‌عنوان نیاز و دغدغه اصلی سیاست خارجی ایران در دستور کار قرار دهد و سه محور ائتلاف با کشورهای عربی حوزه خلیج فارس و خاورمیانه، همکاری با کشورهای حوزه آسیای مرکزی و قفقاز و همچنین همکاری منطقه‌ای ایران در حوزه شمال اقیانوس هند (آسیای جنوبی، شرق و جنوب شرق آسیا) در چارچوب پیمان شانگهای را در نظر بگیرد. بدین ترتیب همکاری‌های دو و چندجانبه می‌تواند زمینه‌ساز امنیت و ثبات در منطقه باشد.

شایان‌ذکر است موقعیت ساحلی کشور جمهوری اسلامی ایران، سبب همسایگی کشور اسلامی‌مان با تمام کشورهای ساحلی و بحری جهان گردیده است. کشور ایران با توجه به نقش اثرگذار در تعیین معادلات کلان نظام سیاسی، اقتصادی و دفاعی بایستی بتواند در صحنه دیپلماسی و سیاست خارجی در شان و متناسب با جایگاه رفیع جمهوری اسلامی ایران، ایفای نقش نماید.